

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLA SHAXSINING SHAKLLANISHIDA O'YINCHOQLARNING AHAMIYATI

Asqarova D.Q.

*NamDu maktabgacha, boshlang'ich ta'lim
metodikasi kafedrasi dotsenti*

Tayanch so'zlar: o'yinchoq, sujetli-obrazli, texnika o'yinchoqlari, qurish-yasash, qurilish materiallari o'yinchoqlari, didaktik o'yinchoqlar, o'yinchoq-ermaklar.

Ключевые слова: игрушки, статуэтки, игрушки, строительная техника, материальные игрушки, дидактические игрушки, игрушки-забавы.

Key words: toys, figurines, toys, construction equipment, material toys, didactic toys, fun toys.

РЕЗЮМЕ:

Xalq pedagogikasida o'yinchoqlarning butun bir tizimi ishlab chiqilgan bo'lib, bular bolaning sensor qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. Ushbu maqolada, bola shaxsining rivojlanishida o'yinchoqlarning ahamiyati yoritilgan.

РЕЗЮМЕ:

В народной педагогике разработана целая система игрушек, направленных на сенсорное развитие способностей ребенка. В этой статье игрушки раскрыты личности ребенка. значение в развитии

SUMMARY:

In folk pedagogy, a whole system of toys has been developed aimed at the sensory development of a child's abilities. In this article, toys reveal the child's personality. meaning in development

Maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasini o'yinchoqlar orqali tashkil etish bolalarda axloqiy, aqliy, estetik, sensor, mehnat, iqtisodiy tarbiyaning turli shakllarini rivojlantiradi. O'yinchoqlar bolaning hissiy jihatdan yetuklikka olib chiqadi hamda aloqa, ijobiy xotiralar va ularning his-tuyg'ulari bilan o'zaro munosabatda bo'lish usulini ta'minlaydi. O'yinchoqlari bilan soatlab o'ynaydigan bolalar sog'lom va baxtli bolalikka ega bo'lishadi, ular kelajakka muhabbat bilan qarashadi. Bu ularning ulg'ayish jarayonini yengil o'tishga yordam beradi, bolalikni to'liq his qilishga undaydi. O'yinchoq bolaning ovunchog'i bo'lib qolmay, balki uning jismoniy va ma'naviy kamoloti, asab faoliyati, tafakkurining shakllanishiga ham katta ta'sir ko'rsatadi. Shu

bois o‘yinchoqlarning nafisligi, ekologik toza mahsulotdan tayyorlanganligi, ma‘naviy jihatlariga e‘tibor qaratishi alohida ahamiyatga egadir.

O‘yinchoq - bola hayotining dastlabki davrlaridan boshlab ularga yo‘ldosh quvonch manbaidir. O‘yinchoq bolaning o‘ynashi uchun mo‘ljallangan va boshqa maqsadlarda foydalanilmaydigan buyum hisoblanadi. Unda buyumlarning tipik xususiyatlari umumiy tarzda aks etadi.

Pedagog A.S. Makarenko: “O‘yinchoq o‘yinning material asosi, o‘yinchoq o‘yinni yaratishda ishtirok etadi, bolaning o‘ziga xos sherigi sifatida namoyon bo‘ladi, uning shaxsiga ta’sir ko‘rsatadi”, -deb ta’kidlagan edi. Rus pedagoglari o‘yinchoq bolalarga atrof-dagi mavjud voqelikni o‘rganishga yordam beradigan, ranglar, buyumlar ko‘lamini ularning materiallarini farqlash malakasini rivojlantiruvchi vosita deb ta’kidlab, bola dunyoqarashini kengaytirishdagi ahamiyatini ko‘rsatib berdilar.

Xalq pedagogikasida o‘yinchoqlarning butun bir tizimi ishlab chiqilgan bo‘lib, bular bolaning sensor qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan. O‘yinchoqlar bolalarning nutqiy faolligini uyg‘otadi, lug‘at boyligini oshiradi, ularda tahlil qilish, yaxlit holatga keltirish, umumlashtirish, taqqoslash, tavsiflash, diqqatni jamlash kabi qobiliyatlarni rivojlantiradi. O‘yinchoqlar bolalarda ma‘naviy-axloqiy tuyg‘ularni (mehribonlik, avaylash, e‘tiborlilik) shakllantiradi, atrof- muhitga ijobiy munosabatni uyg‘otadi. O‘yinchoqlar tanlashda bolaning yosh va individual xususiyatlari, qiziqishlari, istaklari hisobga olinadi. Maqsadga qaratilgan bunday yondoshuv o‘yinchoq tanlashga bo‘lgan talabni yanada oshiradi. To‘g‘ri tanlangan o‘yinchoq bolaning jismoniy, axloqiy, aqliy va badiiy-estetik tarbiyasi rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Bolani aqliy jihatdan tarbiyalashda didaktik o‘yinchoqlarning butun bir tizimi katta ahamiyat kasb etib, sensor va nutq rivojiga ta’sir etadi, fikrlash jarayonlari va diqqatini tarbiyalaydi, buyum va uning xususiyatlariga, qurilishiga bo‘lgan qiziqish shakllanadi, bilimi, tushunchalari boyib boradi.

O‘yinchoq bolani quvontiradi, atrof-dagilarga nisbatan ijobiy munosabat hosil qiladi, birgalikda o‘ynash tuyg‘usini uyg‘otadi va ijobiy his-tuyg‘ularni tarkib toptiradi. Axloqiy his-tuyg‘ularni shakllantirishda qo‘g‘irchoq muhim ahamiyatga ega. Milliy qo‘g‘irchoq bolalarni boshqa millatga mansub bo‘lgan tengdoshlariga bo‘lgan ijobiy munosabatini tarbiyalash manbalaridan hisoblanadi. San‘atning birinchi yorqin obrazli va eng tushunarli buyumi bo‘lgan o‘yinchoq estetik hislar va kechinmalarni uyg‘otadi, estetik tarbiyani to‘plashga yordam beradi va badiiy didni shakllantiradi. Shu o‘rinda bolalarga yaqin va tushunarli bo‘lgan xalq o‘yinchoqlarining ahamiyatini alohida ta’kidlash lozim. O‘yinchoq bolalarni turli rang-barang harakatlarga undaydi va bolaning

faol harakatga bo‘lgan ehtiyojini qondiradi. Tezkor javob reaksiyasini, harakatlarning aniqligi va muvofiqlash tirishini rivojlantiradi. Ilk yoshdagi bolalarga mo‘ljallangan ko‘p o‘yinchoqlar (shaqildoqlar, rezina ko‘ptokchalar, shaklchalar va boshq.) bolada ko‘rish va eshitish diqqatini rivojlantiradi, ushlar harakatlari va buyumli harakatlarni o‘stirishga yordam beradi. O‘yinchoqlarni turlari va ko‘rinishlari bo‘yicha quyidagi turkumlarga ajratiladi:

- sujetli-obrazli;
- texnika o‘yinchoqlari;
- qurish-yasash, qurilish materiallari o‘yinchoqlari;
- didaktik o‘yinchoqlar;
- sport va harakatli o‘yinlar uchun mo‘ljallangan o‘yinchoqlar;
- yig‘ma-bo‘linma o‘yinchoqlar;
- teatr va dekorativ o‘yinchoqlar (soya va qo‘g‘irchoq teatrlarining personajlari, dramalashtirilgan o‘yinlar uchun kiyimlar, archa o‘yinchoqlari);
- o‘yinchoq-ermaklar;
- ohang chiqaruvchi musiqaviy o‘yinchoqlar;
- qo‘lbola o‘yinchoqlar va o‘yin materiallari, turli-tuman o‘yin jihozlari.

Taniqli pedagog A.S.Makarenko o‘yinchoqlarning 3 turini ajratib ko‘rsatgan edi: tayyor o‘yinchoqlar, yarim tayyor o‘yinchoqlar va o‘yin materiallari. Birinchi turi bolalarni buyumlar va narsalarning rang-barangligi bilan tanishtiradi, tasavvurini o‘stiradi. Ikkinchi turi boladan aktiv faoliyatni talab qiladi, mantiqan va aqlan o‘shirishga yordam beradi. Uchinchi turi bevosita bolaning ijodiy faoliyatini ta‘minlaydi.

Ko‘pchilik bolalar o‘yinlari xilma-xil o‘yinchoqlardan foydalanish bilan bog‘liq. O‘yinchoq bola hayotining yo‘ldoshi, uning quvonch manbayidir. U nafaqat o‘yin quroli, balki bolalar o‘yinida sherik, o‘rtoq, kattalar qo‘lida esa tarbiyaning muhim qurollaridan biridir. O‘yinchoq o‘yin yaratishda ishtirok etadi, bolaning o‘ziga xos sherigi sifatida namoyon bo‘ladi, uning shaxsiga katta ta‘sir o‘tkazadi. Oyinchoqning bunday rang- barang xislati uning o‘ziga xos xususiyatlari va kelib chiqishi bilan bog‘liq.

U bolaga shunchalik yaqinki, bola o‘z o‘yinchoqlarini sevadi, ularga bog‘lanib qoladi, shu tufayli u o‘zini atrofdagi hayotning to‘laqonli a‘zosi deb hisoblaydi. To‘g‘ri tanlangan o‘yinchoqlar bolani aqliy rivojlanishiga yordam beradi. Xalq pedagogikasida o‘yinchoqlarning butun bir sistemasi ishlab chiqilgan. Ular bilan amalga oshiriladigan o‘yinlar bolaning sensor qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan.”Yoshlarning ma‘naviy olamini bolalikdan boshlab ezgu g‘oyalarni asosida shakllantirish va kamol toptirish haqida gap borganda,

muhim bir masala haqida to'xtalib o'tish o'rinli deb o'ylayman. U ham bo'lsa, dunyoga hayrat ko'zi bilan boqib, undan o'zgacha ma'no topishga intilayotgan murg'ak farzandlarimizning qiziqishi va hissiyotlariga mos qo'g'irchoq va o'yinchoqlarni ishlab chiqarish masalasidir.

Bir qaraganda bu muammo arzimasi narsa bo'lib tuyulishi mumkin. Lekin, har qaysi go'dak ilk bor olamni o'z atrofidagi o'yinchoqlar orqali anglashini inobatga oladigan bo'lsak, ularning inson tarbiyasidagi or'ni beqiyos ekanligi ayon bo'ladi

Darhaqiqat go'dakning ulg'ayib kelajakda qanday yo'ldan borishi o'zining hayot tarzini qanday axloqiy ma'naviy asoslarga qurishi ham uning bolalikda qanday o'yinchoqlar o'ynagani bilan belgilanadi. Har bir xalqning o'yinchoq'i o'zining pedagogik badiiy va amaliy an'anasiga egadir. O'yinchoq hamma millat xalqlariga hurmat hissini tarbiyalashi lozim.

O'yinchoq obrazi va mazmunining bola tarbiyasiga muvofiqligi, jamiyatimiz g'oyasi nuqtayi nazariga mos kelishi, g'oyaviy jihatdan qimmatli bo'lishi pedagogik talabning muhim belgisi hisoblanadi. O'yinchoq bolada oliyjanob tuyg'ularni uyg'otishi, boshqa millat bolalari bilan do'stona munosabatlarni tarbiyalash, voqeylikka nisbatan oliyjanob tuyg'ular uyg'otishi, ijobiy axloqiy tajriba to'plashga yordam berishi lozim. Bolaning faollikka bo'lgan intilishini qoniqtirishi va uni uyg'otishi kerak.

Obrazli o'yinchoq real haqiqatni ifoda etadi, buyum, uning jamiyat va hayotdagi ahamiyatini aks ettiradi.

Cigiyenik talablar. O'yinchoq qanday materialdan va rangdan rayyorlanganligi, bolalarning hayotiga hech qanday xavf solmasligi, yaxshi tozalanishi mumkinligi asosiy xususiyatlardan hisoblanadi.

Badiiy talablar. Shakl, buyuq va bezaklarning har tomonlama uyg'unlashuvi, bir-birini rang va shakl jihatdan to'ldirib, ta'kidlab, o'yinchoqning badiiy ifodaliligini oshiradi. O'yinchoqlarning tuzilishi va bezalishi bolalarning turli yosh bosqichlarida idrok etish xususiyatlariga to'la mos kelmog'i lozim. To'g'ri tanlangan o'yinchoq – bolaning jismoniy, axloqiy, aqliy va badiiy-estetik tarbiyasi rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bolani aqliy jihatdan tarbiyalashda didaktik o'yinchoqlarning butun bir tizimi katta ahamiyat kasb etib, sensor va nutq rivojiga ta'sir etadi, fikrlash jarayonlari va diqqatini tarbiyalaydi, buyum va uning xususiyatlariga, qurilishiga bo'lgan qiziqish shakllanadi, bilimi, tushunchalari boyib boradi. O'yinchoq bolani quvontiradi, atrofda qilargalarga nisbatan ijobiy munosabat hosil qiladi, birgalikda o'ynash tuyg'usini uyg'otadi va ijobiy his-tuyg'ularni tarkib toptiradi. Axloqiy his-tuyg'ulamrni shakllantirishda qo'g'irchoq muhim ahamiyatga ega.

Milliy qo'g'irchoq bolalarni boshqa millatga mansub bo'lgan tengdoshlariga bo'lgan ijobiy munosabatini tarbiyalash manbalaridan hisoblanadi. San'atni birinchi yorqin obrazli va eng tushunarli buyumi bo'lgan o'yinchok estetik hislar va kechinmalarni uyg'otadi, estetik tarbiyani to'plashga yordam beradi va badiiy didni shakllantiradi. Shu o'rinda bolalarga yaqin va tushunarli bo'lgan xalq o'yinchoqlarining ahamiyatini alohida ta'kidlash lozim.

O'yinchoq bolalarni turli rang-barang harakatlarga undaydi va bolaning faol harakatga bo'lgan ehtiyojini qondiradi. Tezkor javob reaksiyasini, harakatlarning aniqligi va muvoqlashtirishini rivojlantiradi. Ilk yoshdagi bolalarga mo'ljallangan ko'p o'yinchoqlar (shaqldoqlar, rezina koptokchalar, shaklchalar va boshk.) bolada ko'rish va eshitish diqqatini rivojlantiradi, ushlar harakatlari va buyumli harakatlarni o'stirishga yordam beradi.

Syujetli-obrazli o'yinchoqlar - syujetli-rolli o'yin uchun foydalaniladi. U bolalarda ijobiy harakter qirralarini, muloyimlik, g'amho'rlik, yordam berishga ehtiyoj, shuningdek kattalar mehnatiga hurmat va tengdoshlari bilan o'ynay olish ko'nikmalarini tarbiyalaydi.

Texnika o'yinchoqlari - bolalarda texnikaga va texnika asboblariga bo'lgan qiziqishni uyg'otib, ularni o'z o'yinlarida qo'llay olish imkonini yaratadi. Bolalarga texnikaga bevosita aloqasi bor buyumning (mashinalar, mexanizmlar, transport turlari, aloqa vositalari) tashqi ko'rinishi, obrazini va unga xos harakatlarini shakllantiruvchi texnik o'yinchoqlar yaqin turadi.

Qurish-yasash o'yinchoqlari - bolalardagi qurish-yasash qobiliyatlarini rivojlantiradi hamda ijodkorlikka intilish uyg'otadi. Bu o'yinchoqlarni o'ynash buyumning asosiy vazifalariga taqlid qilish imkonini yaratishi lozim. (avtomobilda g'ildiraklar harakatlanishi, eshik ochilishi). Qurilish materiallari bilan o'ynaladigan o'yinchoqlarning asosiy ikki turi mavjud:

a) kublar, prizmalar, konuslar, piramida, slindrlar, plastinkalar, geometrik shakllar to'plami.

b) turli blok - devor, kolonka, tom, ark va boshqa arxitektura va qurilish materiallari. Mayda (stol o'yinlari uchun) va yirik (polda va maydonchada) o'ynashga mo'ljallangan bu qurilish materiallarining rangi har xil bo'lishi mumkin.

Didaktik o'yinchoqlarning asosini xalq o'yinchoqlari tashkil qiladi. Ular o'ynashda bola o'z-o'zini nazorat qiladi. Xilma-xil mozaikalar sensor obilyatlarini rivojlantiradi. Ulardagi o'yin vazifasi naqshlar, rasmlarni tanlash va joylashtirishdan iborat.

Harakatli o'yinlarga mo'ljallangan o'yinchoqlar: suv, qum bilan o'ynaladigan o'yinchoqlar, koptoklar, arg'amchilar, chambaraklar va boshqalar. Ularning asosiy vazifasi bolalarni jismoniy jihatdan tarbiyalashdir.

Musiqali va teatrlashtirilgan o'yinchoqlar bolalarning musiqaviy ohang va kuyni eshita olish qobiliyatini o'stirishga yordam beradi. Katta yoshdagi bolalar o'yinchoqlar yordamida turli mazmunli, badiiy tomoshalar sahnalashtiradilar.

Adabiyotlar:

1. "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi. Tuzuvchilar: Grosheva I.V., Yevstafeva L.G., Mahmudova D.T., va boshqalar. Toshkent, 2018.
2. F.Qodirova . "Maktabgacha pedagogika" Toshkent 2019-yil.
3. O.Musurmonova."Umumiy pedagogika" Toshkent 2020-yil.
4. V.M. Irgasheva. "Bolalar bog'chasi uchun o'yinchoq va qo'llanmalar". Ma'rifat -1987.
5. A.K.Xamrayevna."Maktabgacha yoshdagi bolalarga talim-tarbiya berishda innovatsion texnologiyalarini qollash asosida bolalarning ijodiy faolligini oshirish samaradorligi" - Innovation in the modern education system, 2023.-B.62-66